Türevler ve Bir Eğrinin Biçimi

Artan ve Azalan Fonksiyonlar

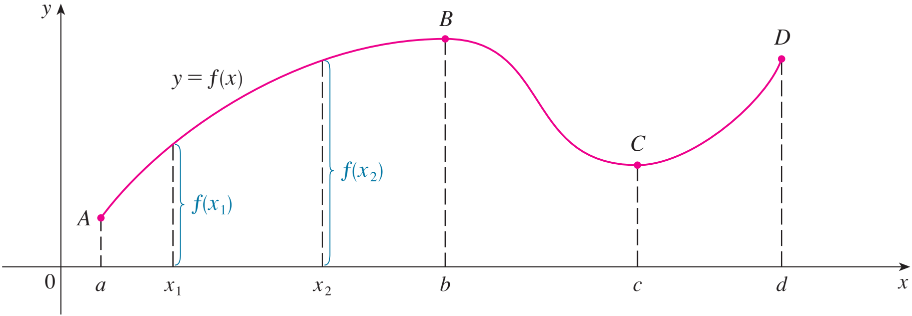

Şekilde grafik A'dan B'ye kadar yükselmekte B'den C'ye kadar düşmekte ve C'den D'ye kadar tekrar yükselmektedir f fonksiyonu $[a, b]$ aralığında artan, $[b, c]$ aralığında azalan, $[c, d]$ aralığında ise yine artandır.

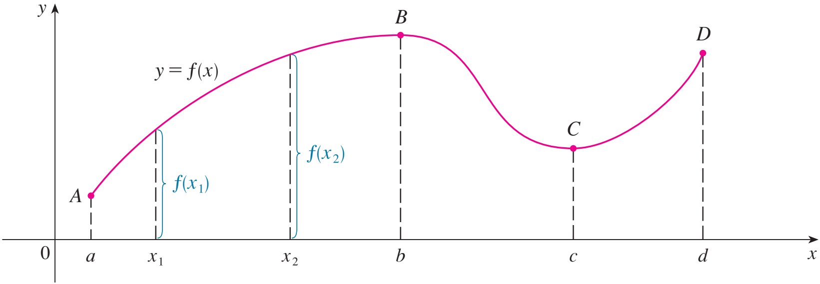

x_1 ve x_2 noktaları a ve b arasında, $x_1 < x_2$ koşulunu sağlayan herhangi iki nokta ise $f(x_1) < f(x_2)$ olduğuna dikkat ediniz. Bu özelliği artan fonksiyonun tanımı için kullanacağız.

I aralığındaki her $x_1 < x_2$ için $f(x_1) < f(x_2)$ ise f fonksiyonu I aralığında **artandır**.

I aralığındaki her $x_1 < x_2$ için $f(x_1) > f(x_2)$ ise f fonksiyonu I aralığında **azalandır**.

Artanlık-Azalanlık Testi

(a) Bir aralıkta $f'(x) > 0$ ise bu aralıkta f artandır.

(b) Bir aralıkta $f'(x) < 0$ ise bu aralıkta f azalandır.

Örnek 1

$f(x) = 3x^4 - 4x^3 - 12x^2 + 5$ fonksiyonunun artan ve azalan olduğu aralıkları bulunuz.

Çözüm.

Burada

$$f'(x) = 12x^3 - 12x^2 - 24x = 12x(x-2)(x+1)$$

olup artanlık-azalanlık testini kullanmak için nerede $f'(x) > 0$, nerede $f'(x) < 0$ olduğunu bilmek zorundayız.
Bu $f'(x)$'in çarpanlarının işaretlerine bağlıdır. Bu çarpanlar, $12x, (x-2)$ ve $(x+1)$'dir.

Çözüm (devamı).

Gerçel doğruyu uç noktaları -1, 0 ve 2 kritik noktaları olan aralıklara bölelim ve çalışmamızı bir çizelgeye yerleştirelim

x		-1		0		2	
$12x$	$-$		$-$	0	$+$		$+$
$x-2$	$-$		$-$		$-$	0	$+$
$x+1$	$-$	0	$+$		$+$	0	$+$
$f'(x)$	$-$		$+$		$-$		$+$
	azalan		artan		azalan		artan

Artı işareti, verilen ifadenin pozitif, eksi işareti, verilen ifadenin negatif olduğunu gösterir.

Çözüm (devamı).

Dolayısıyla $f(x) = 3x^4 - 4x^3 - 12x^2 + 5$ fonksiyonu
$(-\infty, -1)$ aralığında **azalandır**,
$(-1, 0)$ aralığında **artandır**,
$(0, 2)$ aralığında **azalandır**,
$(2, \infty)$ aralığında **artandır**. $\square$

f nin c de bir yerel maksimumu ya da minimumu varsa, c nin f nin kritik sayısı olması gerektiğini (Fermat Teoremi), fakat her kritik sayıda bir maksimum ya da minimum ortaya çıkmayacağını hatırlayalım.
Bunun sonucu olarak kritik sayıda f nin yerel maksimumu ya da minimumu olup olmadığımız bir teste ihtiyacımız var.

Birinci Türev Testi

Bir f sürekli fonksiyonunun bir kritik sayısının c olduğunu varsayalım.

(a) Eğer f' türevi c'de pozitiften negatife değişirse f'nin c'de bir yerel maksimumu vardır.

(b) Eğer f' türevi c'de negatiften pozitife değişirse f'nin c'de bir yerel minimumu vardır.

(c) Eğer f' türevi c'de işaret değiştirmezse (f', c'nin iki yanında pozitif ya da negatif ise) f'nin c'de yerel maksimumu ve minimumu yoktur.

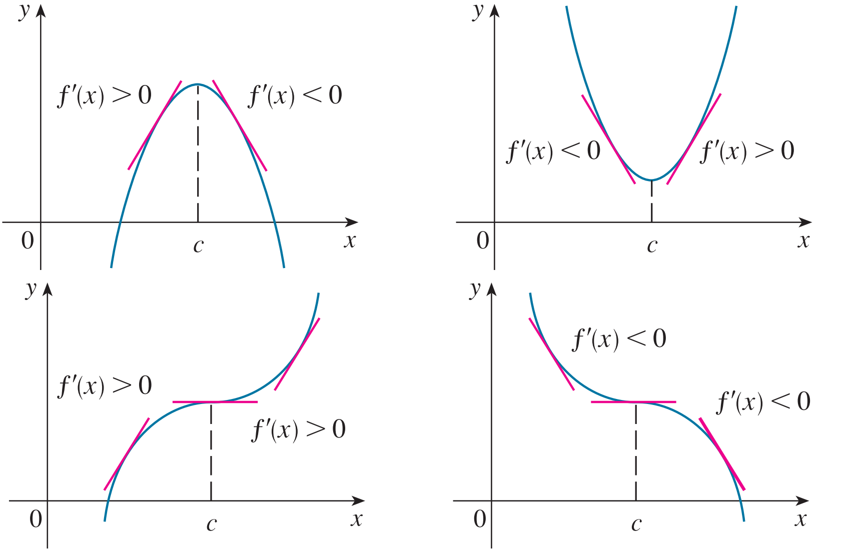
y
x
0
c
f′(x) > 0
f′(x) < 0
y
x
0
c
f′(x) < 0
f′(x) > 0
y
x
0
c
f′(x) > 0
f′(x) > 0
y
x
0
c
f′(x) < 0
f′(x) < 0

Örnek 2

$f(x) = 3x^4 - 4x^3 - 12x^2 + 5$ fonksiyonunun yerel maksimum ve minimum değerlerini bulunuz.

Çözüm.

x		-1		0		2	
$12x$	$-$		$-$	0	$+$		$+$
$x-2$	$-$		$-$		$-$	0	$+$
$x+1$	$-$	0	$+$		$+$	0	$+$
$f'(x)$	$-$		$+$		$-$		$+$

Çizelgeden $f'(x)$'in (-1) noktasında negatiften pozitife değiştiğini görürüz. Dolayısıyla, $f(-1) = 0$, Birinci Türev Testi ile bir yerel minimum değeridir.

Çözüm (devamı).

x		-1		0		2	
$12x$	$-$		$-$	0	$+$		$+$
$x-2$	$-$		$-$		$-$	0	$+$
$x+1$	$-$	0	$+$		$+$	0	$+$
$f'(x)$	$-$		$+$		$-$		$+$

Benzer olarak, f' türevi 2'de negatiften pozitife değişir. Burada $f(2) = -27$'de bir yerel minimum değeridir.
Daha önce de belirtildiği gibi $f(0) = 5$ bir yerel maksimum değeridir çünkü $f'(x)$ türevi 0'da pozitiften negatife değişir. $\square$

Düşey Asimptot

Tanım 3

$$\lim_{x\to a} f(x) = \infty \qquad \lim_{x\to a^-} f(x) = \infty \qquad \lim_{x\to a^+} f(x) = \infty$$
$$\lim_{x\to a} f(x) = -\infty \qquad \lim_{x\to a^-} f(x) = -\infty \qquad \lim_{x\to a^+} f(x) = -\infty$$

ifadelerinden en az birinin doğru olması durumunda $x = a$ doğrusuna $y = f(x)$ eğrisinin **düşey asimptotu** denir.

Örnek 4

$y = \tan x$ ve $y = \ln x$ fonksiyonlarının grafiklerinde düşey asimptotlar vardır.

Şekilden

$$\lim_{x \to 0^+} \ln x = -\infty$$

olduğu görülür.

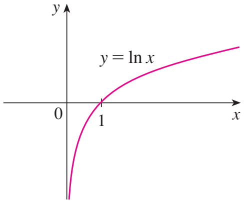

Şekilden

$$\lim_{x \to (\pi/2)^-} \tan x = +\infty$$

olduğu görülür. Aslında, n bir tamsayı olmak üzere $x = (2n+1)\pi/2$ doğruları $y = \tan x$ fonksiyonunun tüm düşey asimptotlarıdır.

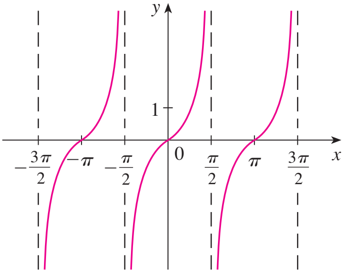

Yatay Asimptot

$-\infty$ sembolü bir sayı belirtmez ve

$$\lim_{x\to-\infty} f(x) = L$$

ifadesi

"x eksi sonsuza yaklaşırken, $f(x)$ in limiti L dir"

şeklinde okunur.

Tanım 5

Eğer, $\lim_{x\to\infty} f(x) = L$ veya $\lim_{x\to-\infty} f(x) = L$ ise $y = L$ doğrusuna $y = f(x)$ eğrisinin **yatay asimptotu** denir.

Örnek 6

Yatay asimptotu olan bir eğri örneği $y = \tan^{-1} x$ dir.

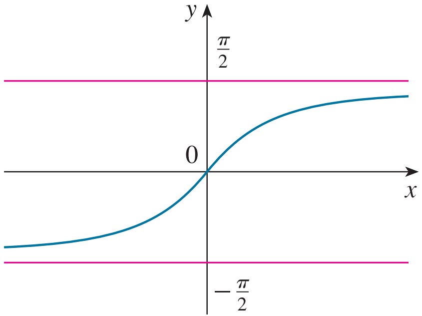

Gerçekten,

$$\lim_{x \to -\infty} \tan^{-1} x = -\frac{\pi}{2} \quad \lim_{x \to \infty} \tan^{-1} x = \frac{\pi}{2}$$

olduğundan, $y = -\pi/2$ ve $y = \pi/2$ doğruları yatay asimptotlardır.

Bükeylik

Bir f fonksiyonunun f' türevi bir I aralığı üzerinde artan bir fonksiyon ise f fonksiyonu (ya da grafiği) I üzerinde **dışbükey** denir. Eğer f' türevi bir I aralığı üzerinde azalan bir fonksiyon ise f fonksiyonu I üzerinde **içbükey** denir.

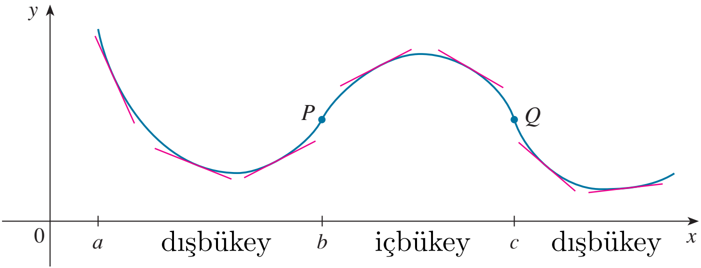

Bir eğrinin bükeyliğinin yönünün değiştiği noktaya **büküm noktası** denir.

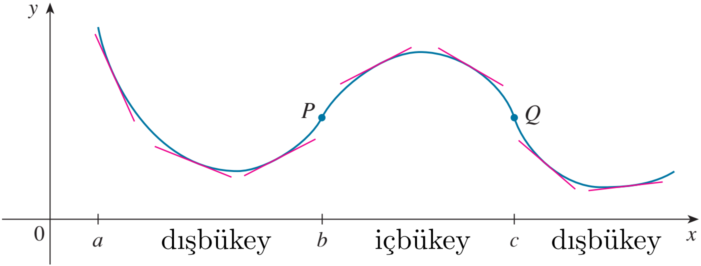

Şekildeki eğri P'de dışbükeylikten içbükeyliğe ve Q'da içbükeylikten dışbükeyliğe değişir. Dolayısıyla P ve Q noktaları eğrinin büküm noktalarıdır.

Bükeylik Testi

(a) I aralığındaki her x için $f''(x) > 0$ ise I üzerinde f'nin grafiği dışbükeydir.

(b) I aralığındaki her x için $f''(x) < 0$ ise I üzerinde f'nin grafiği içbükeydir.

Bükeylik testinden dolayı ikinci türevin işaretinin değiştiği herhangi bir noktada bir büküm noktası vardır. Bükeylik testinin bir sonucu maksimum ve minimum değerleri veren aşağıdaki testtir.

İkinci Türev Testi

f'''nün c'nin yakınında sürekli olduğunu varsayalım.

(a) $f'(c) = 0$ ve $f''(c) > 0$ ise f'nin c'de bir yerel minimumu vardır.

(b) $f'(c) = 0$ ve $f''(c) < 0$ ise f'nin c'de bir yerel maksimumu vardır.

Not

$f''(c) = 0$ olduğunda İkinci Türev Testi sonuç vermez.

Diğer bir deyişle, bu noktada bir maksimum veya bir minimum olabilir ya da her ikisi de olmayabilir.

Bu test, $f''(c)$ tanımlı olmadığında da geçerli değildir. Böyle durumlarda Birinci Türev Testi kullanılmalıdır.

Her iki testin kullanılabildiği durumlarda Birinci Türev Testini kullanmak çoğu kez daha kolaydır.

Örnek 7

$y = x^4 - 4x^3$ eğrisinin bükeyliğini, büküm noktalarını, yerel maksimum ve yerel minimum değerlerini tartışınız. Bu bilgileri kullanarak eğrinin grafiğini çiziniz.

Çözüm.

$f(x) = x^4 - 4x^3$ ise

$$f'(x) = 4x^3 - 12x^2 = 4x^2(x-3)$$
$$f''(x) = 12x^2 - 24x = 12x(x-2)$$

olur. Kritik noktaları bulmak için f'nin türevini sıfıra eşitlersek

$$f'(x) = 4x^3 - 12x^2 = 4x^2(x-3) = 0$$

$x = 0$ ve $x = 3$ buluruz.

Çözüm (devamı).

İkinci türev testini kullanmak için kritik sayılarda

$$f''(0) = 0 \qquad f''(3) = 36 > 0$$

$f''(3) = 0$ ve $f''(3) > 0$ olduğundan ikinci türev testi 0 kritik noktası hakkında bilgi vermez, $f(3) = -27$ yerel minimum değeridir.
Fakat, $x < 0$ ve $0 < x < 3$ için $f'(x)$ negatif olduğundan birinci türev testi bize f'nin 0'da bir yerel maksimumu ya da yerel minimumu olmadığını söyler.

Çözüm (devamı).

İkinci türevin köklerini

$$f''(x) = 12x(x-2) = 0 \quad \Rightarrow \quad x = 0 \quad \text{ve} \quad x = 2$$

olarak buluruz.

x		0		2	
$x-2$	$-$		$-$	0	$+$
x	$-$	0	$+$		$+$
$f''(x)$	$+$		$-$		$+$

$(0,0)$ noktasında bükeylik dışbükeylikten içbükeyliğe değiştiği için büküm noktasıdır.

Çözüm (devamı).

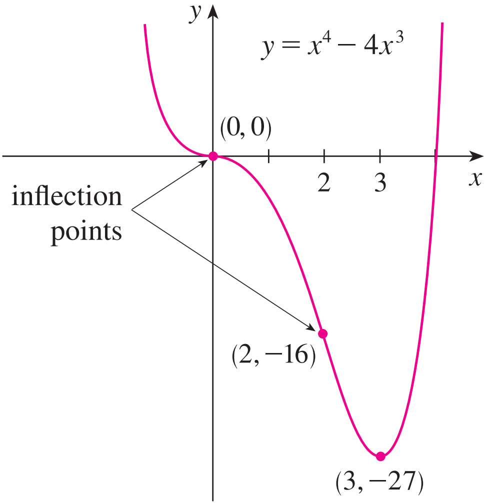

Örnek 8

$f(x) = x^{2/3}(6-x)^{1/3}$ fonksiyonunun grafiğini çiziniz.

Çözüm.

Fonksiyonun birinci ve ikinci türevleri

$$f'(x) = \frac{4-x}{x^{1/3}(6-x)^{2/3}} \qquad f''(x) = \frac{-8}{x^{4/3}(6-x)^{5/3}}$$

şeklindedir. $x = 4$ için $f'(x) = 0$ olup $x = 0$ veya $x = 6$ için $f'(x)$ tanımlı olmadığından $0, 4, 6$ noktaları kritik noktalardır.

Çözüm (devamı).

Yerel uç değerlerini bulmak için birinci türev testini kullanırız.

x		0		4		6	
$4-x$	$+$		$+$	0	$-$		$-$
$x^{1/3}$	$-$		$+$		$+$		$+$
$(6-x)^{2/3}$	$+$		$+$		$+$		$+$
$f'(x)$	$-$		$+$		$-$		$-$

Çözüm (devamı).

f' türevi 0'da negatiften pozitife değiştiğinden $f(0) = 0$ yerel bir minimumdur.
f' türevi 4'te pozitiften negatife değiştiğinden $f(4) = 2^{5/3}$ bir yerel maksimumdur.
f' nün işareti $x = 6$'da değişmediğinden bu noktada maksimum ya da minimum yoktur.

$$f''(x) = \frac{-8}{x^{4/3}(6-x)^{5/3}}$$

İkinci türev testi, 4'te kullanılabilir fakat 0 ve 6'da f'' tanımlı olmadığından kullanılamaz.

Çözüm (devamı).

$f''(x)$'in ifadesine bakılırsa

x		0		6	
$x^{4/3}$	$+$		$+$		$+$
$(6-x)^{5/3}$	$-$		$+$		$-$
$\dfrac{-8}{x^{4/3}(6-x)^{5/3}}$	$-$		$-$		$+$
	$(-\infty,0)$ içbükey		$(0,6)$ içbükey		$(6,\infty)$ dışbükey

$(6,0)$ noktasının tek büküm noktası olduğu görülür.

Çözüm (devamı).

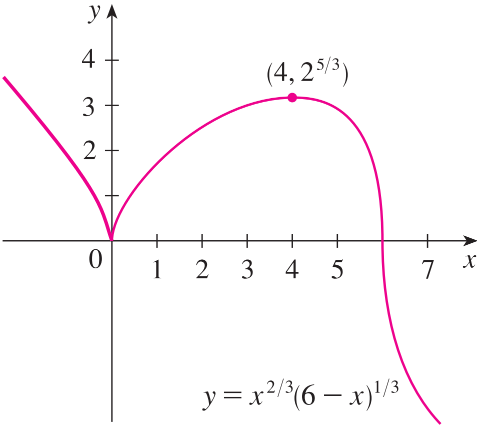

Eğrinin $(0,0)$ ve $(6,0)$'da düşey teğetleri vardır. Çünkü $x \to 0$ ve $x \to 6$ iken $|f'(x)| \to \infty$ olur. □

Örnek 9

$f(x) = e^{1/x}$ fonksiyonunun asimptotlarla birlikte birinci ve ikinci türevlerini kullanarak grafiğini çiziniz.

Çözüm.

f'nin tanım kümesi $\{x \mid x \neq 0\}$ kümesidir. Dolayısıyla, $x \to 0$ iken f'nin sağdan ve soldan limitlerini hesaplayarak düşey asimptotlarını kontrol edebiliriz.
$x \to 0^+$ iken $t = \frac{1}{x} \to \infty$ olduğunu biliyoruz. Buradan,

$$\lim_{x \to 0^+} e^{1/x} = \infty$$

olur. $x \to 0^-$ iken $1/x \to -\infty$ olduğunu biliyoruz. Buradan,

$$\lim_{x \to 0^-} e^{1/x} = 0$$

olur.

Çözüm (devamı).

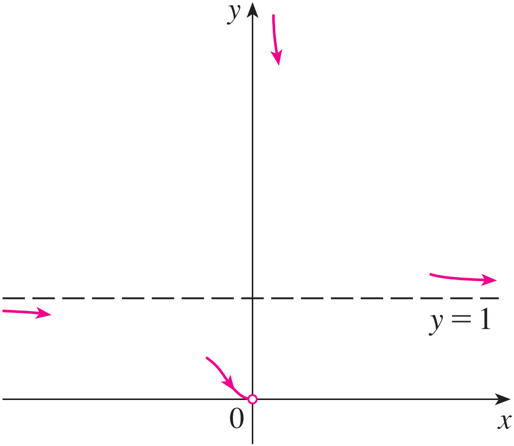

Çözüm (devamı).

$x \to \pm\infty$ iken $\frac{1}{x} \to 0$ ve

$$\lim_{x \to \mp\infty} e^{1/x} = e^0 = 1$$

olur. Yani, $y = 1$ yatay asimptottur.

Çözüm (devamı).

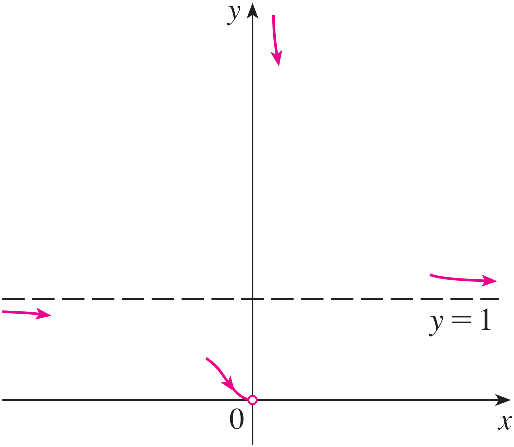

Çözüm (devamı).

Şimdi f'nin birinci ve ikinci türevlerini hesaplayalım. Zincir kuralı ile

$$f'(x) = -\frac{e^{1/x}}{x^2}$$

hesaplanır.
Her $x \neq 0$ için $x^2 > 0$ ve $e^{1/x} > 0$ olduğundan her $x \neq 0$ için $f'(x) < 0$'dır.
Dolayısıyla, f fonksiyonu $(-\infty, 0)$ ve $(0, \infty)$ aralıklarında azalandır.
Kritik nokta olmadığından f'nin yerel maksimumu ve yerel minimumu yoktur.

Çözüm (devamı).

İkinci türev

$$f''(x) = -\frac{x^2 e^{1/x}(-1/x^2) - e^{1/x}(2x)}{x^4} = \frac{e^{1/x}(2x+1)}{x^4}$$

olarak hesaplanır. $e^{1/x} > 0$ ve $x^4 > 0$ olduğundan

$$x > -\frac{1}{2} \ (x \neq 0) \text{ iken } f''(x) > 0$$

ve

$$x < -\frac{1}{2} \text{ iken } f''(x) < 0$$

olur.

Böylece, eğri $(-\infty, -1/2)$ aralığında içbükey $(-1/2, 0)$ ve $(0, \infty)$ aralıklarında dışbükeydir. $(-1/2, e^{-2})$ büküm noktasıdır.

Çözüm (devamı).